

D. 96

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

XXIX

Neşir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXIX

İstanbul - 2007

OSMANLI-RUS SAVAŞININ (1768-1774) LOJİSTİK DESTEĞİNDE TRABZON'UN YERİ

Temel ÖZTÜRK

Toplumların sosyal ve ekonomik durumlarında değişiklik yapan olgular arasında savaşın önemi büyüktür. Tarihi analizler yapılırken savaşın taraflar açısından sebep ve sonuçların değerlendirildiği siyasî olaylar ağırlık kazanmaktadır. Ancak bu analizlerden ziyade stratejik değeri olan yerlerin lojistik faaliyetleri açısından savaşa ne derece yön verdiğinin araştırılması önemlidir. Kadı sicillerine dayanan¹ bu makale, gerek fetihden (1461) önce, gerekse fetihden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu ve kuzeydoğu eksenindeki siyaseti açısından bir kilit nokta hususiyeti taşıyan, stratejik öneme sahip Trabzon'un bu çerçevede ne gibi bir yerde olduğu konusunu ele almak üzere hazırlanmıştır.

Trabzon'un, bulunduğu coğrafi konum itibariyle ulaşım ve limanı sayesinde hem ticaretle hem de doğu ve kuzeye yönelik askerî faaliyetlerde önemli bir merkez durumunda olduğu bilinmektedir.² Özellikle Karlofça sonrası Rus-

¹ Kadı sicilleri (şer'îye sicilleri) vilayetlerin sosyal, iktisadî ve askerî tarihlerine birçok yönlerden açıklık getirmektedir. Vilayet içerisindeki yazışmaların yanında, merkeze giden ve merkezden ağırlıklı olarak gönderilen askerî hükümleri içermesi onların tarihi değerlerini ortaya koymaktadır. Özellikle sefer zamanları merkezdeki diplomasinin yanı sıra vilayetlerle olan yazışmalar ile bu kaynaklardaki diğer bilgiler konunun ana görünümünü ortaya koymakta ve tarihi perspektif açısından yeterli deliller sunmaktadır. Siciller hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, Şer'îye Sicilleri, C. I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

² Trabzon Karadeniz'e kıyısı bulunan devletler ile aktif ticaret içerisindeyken, uzak doğudan gelen kıymetli mallar ve emtiaları Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ulaştıran önemli bir geçiş noktası idi. Yine doğudan-batıya, batıdan-doğuya kara yoluyla yapılan İpek Ticaret Yolu'nun önemli kavşaklarından biri olan Trabzon, iç ticaret denilen İmparatorluk içerisindeki emtianın ve işinin ulaşımı aşamasında da hayati bir merkez konumundaydı.

ların sıcak denizlere inme ve Kırım'ın ele geçirilmesi eğilimindeki en önemli girişimleri olan 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Trabzon'un bu özelliği daha da tebâruz etmiştir. Ayrıca bu savaşta Kırım ve civarındaki cephelerin Trabzon'a yakın olması askerî sevkiyatta bu limanı ön plana çıkarmıştır. Bilhassa Trabzon üzerinden deniz yoluyla kuzeye asker ve mühimmat nakledilmiştir. Bir bakıma daha çok Balkanlar'da yoğunlaşan savaşın Doğu cephesinin takviyesinde Trabzon Limanı vazgeçilmez bir sevkiyat deposu durumundadır. Kafkas Cephesi olarak da bilinen Doğu cephesinde Rusların en büyük destekçileri Gürcülerdi. Ruslar, Kafkaslarda Gürcüleri isyana tahrik ederek bu yönde emellerine ulaşmış³ ve 1769'da Rus birliklerinin bir kısmı Kafkas taraflarını tazyik etmişti.⁴ Yine 1772'deki başarısız barış girişimi akabinde Ruslar Kuban ve Gürcistan taraflarına saldırmışlardı.⁵ Bu saldırılarda hemen hemen tüm sevkiyat Trabzon üzerinden yapılmıştır. Özellikle Rusların Gürcüler desteğiyle Faş, Sohum, Kars ve Erzurum taraflarını tehdidi karşısında buralara, Trabzon üzerinden yoğun miktarda asker ve cephane naklinde bulunulmuştur. Öte yandan savaşın sonunda 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusların Karadeniz'de ticarî serbestlik kazanmaları⁶ Trabzon'un sivil ticaret hayatında daha da faal bir rol oynamasına sebep olmuştur.⁷

Bu açılardan Trabzon Karadeniz'e sahili olan diğer şehirlerle de kıyaslandığında; diğer şehirler ticaret yolları üzerinde bir geçiş noktası iken Trabzon bu ticaret yollarındaki son durak yeri olup, Doğu Anadolu ve iç bölgelere rahat geçit imkânı veren bir merkezdi. Ayrıca Anadolu içlerinden gelen karayollarının Karadeniz'le birleştiği mevkide olması onun ulaşım açısından da önemini ortaya koymaktadır. Trabzon çeşitli milletlere mensup tüccarların mallarını mübadele ettikleri önemli bir pazar yeri idi. Diğer yandan Trabzon doğu seferlerinde de yoğun bir lojistik üs merkezi olarak kullanılmıştır. Bu açıdan bkz. Temel Öztürk, *İki Savaş Döneminde Trabzon (1680-1690/1723-1746)*, Basılmamış Doktora Tezi, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2004.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/I, Baskı 5, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s. 368. Rusların bu yöndeki hedefleri; anlaşılmış oldukları Gürcü prensleri yardımıyla doğudan Trabzon ve Erzurum tarafına sarmaktı (Uzunçarşılı, a.e., s. 377).

⁴ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 46-47.

⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 419-422.

⁶ Bu konuda bkz. Halil İnalcık, "The Questions of the Closing of the Black Sea under the Ottoman", *Archeion Pontou*, 35 (1979), s. 74-110. İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)", *Belleten*, LIX/225 (Ağustos 1995), s. 353-394. Bostan, "İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6

Sevkiyatlarda en önemli hususu sevk edilecek malzeme, sevkiyat araçları ve ulaşım oluşturmaktadır. İncelenilen dönemde cepheler kuzeyde olduğundan Trabzon açısından deniz ulaşımı ön plana çıkmaktadır. Doğudaki bazı kalelerin güçlendirilmesi ve bazı yerlerin muhafazası amacıyla buralara Trabzon üzerinden yapılan sevkiyat ile kuzeydeki savaş bölgelerine Anadolu'dan gelen asker ve malzemenin Trabzon'a ulaşımı için her ne kadar kara yolu kullanılsa da, seferler yönünde Trabzon'dan nakliyat asıl deniz yolu ile yapılmaktadır.⁸ Sefer sırasında doğudaki Kars, Van, Erzurum vs. yerlerin muhafazası için İstanbul'dan deniz yoluyla Trabzon'a gelen mühimmat buradan karayolu ile ilk etapta Erzurum'a varmakta, buradan da gerekli yerlere ulaştırılmaktadır. Bu sevkiyattaki yol, Trabzon-İran yani İpek Yolu olarak da bilinen Trabzon-Gümüşhane-Bayburt-Erzurum güzergahından ilerlemektedir.⁹ Burada menzillerin de önemi ortaya çıkmakta ve önemli işlerle görevli olan ulaklardan ziyade sefer için menzillere düzenleme verilmektedir.¹⁰ Kara ulaşımına karşın daha önce de belirtildiği üzere kuzey seferleri dolayısıyla deniz ulaşımı daha önemli idi.

Trabzon'u, konumu itibariyle önemli bir yer haline getiren özelliği şüphesiz deniz kıyısında yer almasıdır. Tarih boyu denize yakın olan yerleşim yerleri bu avantajlarını, bilhassa ulaşım açısından kullanmaktadırlar. Ağır materyallerin

(1990), s. 21-45. Kemal Beydilli, "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Mîrî Ticaret Teşebbüsü", *Bellekten*, LX/214 (1991), s. 687-755.

- 7 Yapılan araştırmalar, Karadeniz'in dış ticarete açılmasından sonra Trabzon ve limanının ticaret hacminde artış olduğunu göstermiştir. Bu konuda bkz. İdris Bostan, "Karadeniz'in Dış Ticarete Kapalı Olduğu Dönemde Trabzon Limanı", *Trabzon Tarihi Sempozyumu 6-8 Kasım 1998- Bildiriler*, Trabzon, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1999, s. 303-307. Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması...", s. 353-394. Necmettin Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Trabzon, Serander Yayınları, 2005, s. 161-291. Ayrıca bu konuda sicillerde, Rusya ile yapılan antlaşma gereği, Rus tüccarlarına zorluk çıkarılmaması ve gelen tüccarlara İstanbul harici emtiadan verilmesi bildirilmektedir (TŞS, No: 1932-118, s. 169-170, Evail-i Ca 1189/2 Temmuz 1775).
- 8 Şer'ie sicilleri üzerinde yapılan incelemelerin bu yöndeki kayıtları ortaya koyması, bu durumu hem kanıtlar nitelikte olup, hem de konuyu bu yönde değerlendirmemiz açısından imkanlar sunmaktadır.
- 9 Doğu seferlerinde yoğun bir şekilde kullanılan bu güzergah için bkz. Öztürk, a.g.t., s. 16-25.
- 10 TŞS, No: 1929-115, s. 74 (17 L 1182/24 Şubat 1769). 15 L 1182/22 Şubat 1769 tarihli bir belgeye göre menzilin açılması önemli olduğundan üç aylık menzil ücreti olan 1000 kuruş ahaliden alınmıştır (TŞS, No: 1929-115, s. 78). Menziller hususu için ayrıca bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002.

veya geniş hacimli yüklerin kara yolu yerine denizden taşınması elbetteki hem zaman, hem rahatlık, hem de mali açıdan daha isabetlidir. Bu nedenle Trabzon gibi deniz kıyısında bulunan yerler, ulaşımda önemli bir kavşak noktası haline gelirler. Karadeniz ve sahil kesiminin coğrafi durumu göz önüne alınacak olursa Trabzon'un Kuzeye, Doğuya, Kafkaslara ve Anadolu içlerine yapılacak ulaşımda tam bir giriş-çıkış kapısı olduğu görülür. Bu bölgede Trabzon gibi bu yerlere ulaşım açısından rahat ve stratejik geçiş imkânı sağlayan bir mahall yoktur. Bu sebeple yıllarca deniz yoluyla gelen yolcu ve her türlü nakliye malzemesi gemilerle buraya ulaştırılmıştır. Seferler zamanında sefer yönüne göre Karadeniz'in her bölgesinden buraya gemiler geliyordu. İstanbul'dan Boğazi geçerek Karadeniz'e çıkan gemiler daha çok cephane mühimmatı taşıyarak Sinop, Samsun ve sahil kesimindeki yerleşim merkezlerinin açıklarından ilerleyip Trabzon'a varıyordu. Bu yolculuk normal hava şartlarında yelkenli bir gemi ile 4-5 gün sürüyordu.¹¹ Limana gelen gemiler kıyı kesiminin sığ ve bazı yerlerinin kayalık olmasından dolayı rıhtıma tam yanaşamıyordu. Trabzon'a dört bir yandan gelen gemiler, biraz açıklarda demirledikten sonra yükleri kayıklar ile karaya taşıırdı.

Sicillerden elde edilen bilgilere göre 1768-1774 kuzey seferleri dolayısıyla Trabzon'dan hareket eden gemiler Karadeniz'in tam kuzeyinde olan Kırım'a ya da Faş ve Sohum taraflarına gidiyorlardı. Doğu ve Anadolu'nun içlerinden Trabzon'a gelen asker, buradan Karadeniz'in kuzey taraflarına peksimet yüklü gemilerle naklediliyordu. Asker yüklü gemiler ise Faş ve Sohum tarafı için Karadeniz'in kuzey-doğu kısmında olan Poti ve Odesa (Hocabey) Limanlarına nakiller yapıyorlardı. Buradaki deniz yolu mesafesi kısa olduğundan nakliyat daha çok melekse¹² adı verilen kayık türü araçlarla da yapılmaktaydı. Deniz taşımacılığında Faş, Batum ve Sohum'un muhafazası için buralara asker nakledilirken,¹³ buralardan Kırım'a gidecek asker de deniz yoluyla yine Trabzon'a

¹¹ J.B. Tavernier, *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat*, Çev. Ertuğrul Güntekin, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, İstanbul, 1980, s. 29.

¹² Uzunçarşılı'nın ifadesine göre melekse ya da mekelse, eşya nakline mahsus bir kayıktır (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kaynarca Muahedesinden Sonraki Durum İcabı Karadeniz Boğazi'nin Ta'fikimi", *Belleten*, XLIX/175, s. 510-520. a.g.m., s. 512). Ancak sicillerdeki bazı hükümlerde melekse sefinesi yani gemisi olarak da kayıtlıdır (TŞS, No: 1930-116, s. 16, 9 B 1183/8 Kasım 1769. TŞS, No: 1931-117, s. 58, 19 Z 1183/15 Nisan 1770. TŞS, No: 1931-117, s. 63, 9 C 1184/30 Eylül 1770. TŞS, No: 1931-117, s. 69, 13 Ş 1184/2 Aralık 1770).

¹³ TŞS, No: 1931-117, s. 64 (19 Ş 1184/8 Aralık 1770).

gelmekte ve buradan Kırım'a gönderilmektedir.¹⁴ Bu durum da, kuzeyin bu kesimine deniz yoluyla yapılacak nakliyat için Trabzon'un ve bu güzergahın önemini ortaya koymaktadır. Bu yöndeki sevkiyat muhtemelen kuzey-doğu kıyı şeridinin uzun mesafeli açıklarından takip edilen bir rota ile yapılmaktaydı. Bir başka deniz taşımacılığı ise, Trabzon'a yakın olan civar yerleşim merkezlerine kayıklarla yapılmaktaydı. Bu yönde doğu tarafında olan Gönnye, Batum, Rize ve Sürmene'ye karayolu ile de ulaşılabilmesine rağmen, ağır mühimmatın taşınmasında deniz yolu tercih ediliyordu.

Karadeniz üzerinden Trabzon'a veya Trabzon'dan hareketle denizden çeşitli yerlere yapılan ulaşım her zaman güvenli olmuyordu. Karadeniz'in çoğu zaman sisli ve fırtınalı olması bazen gemileri zor durumda bırakabiliyordu. Hele bölgeyi bilmeyen gemiciler açısından durum tehlikeli olabiliyordu. Meselâ Kırım'da olan askere tayinat için Samsun'dan Kefe İskelesi'ne zahire götüren iki gemi şiddetli fırtınaya yakalandıklarından güçlükle Trabzon'un Çömlekçi Limanı'na sığınabildiler ve gemileri de tahrip olup, su aldığından geri dönemediler.¹⁵ Bu deniz kazalarından dolayı gemilere bölgeyi bilen kılavuzlar alınırđı. Sinop ve Trabzon'dan her zaman kılavuz verilirdi. Trabzon'dan verilen kılavuzlar çoğunlukla, İstanbul'dan Trabzon'a gelip Faş'a gidecek olan gemilere tayin olunurdu. Böyle bir tayinde, Faş ve Sohum kalelerini muhafaza için görevlendirilen İnce Donanmanın 9 gemisine kılavuz verildi.¹⁶ Kılavuzlar ücret karşılığđ görevlendirilmekte ve ücretlerini Trabzon'un Yeniçeri Ağası'ndan almaktaydılar. Buna göre, donanma için kılavuzlara 5.5 kuruş verildi.¹⁷ Gemilere tayin olunan bu kılavuzlarla deniz kazalarının önüne geçilmeye çalışılmakta, ancak yine de kayıplar verilmektedir. Birkaç kazaya rağmen, Trabzon Limanı'na ulaşan deniz yolu, kara yolundan daha güvenilir, ekonomik ve kısa olduğundan gerek devlet tarafından seferlerde, gerekse tüccar ve diğeri yolcular tarafından seyahatlerde rahatlıkla tercih edilip, kullanılmakta idi.

¹⁴ TŞS, No: 1929-115, s. 44 (18 B 1182/28 Kasım 1768. TŞS, No: 1930-116, s. 27 (8 Z 1182/15 Nisan 1769).

¹⁵ TŞS, No: 1931-117, s. 81 (27 C 1185/6 Ekim 1771). Burada Rizeli Ahmed Reis'in gemisindeki 1215 kile arpa ve 23. 642 kıyye un ile Kardanoğlu Hasan Reis'in gemisindeki 1120 kile arpa ve 30.562 kıyye undan Ahmed Reis 883 kile arpa ve 17.915 kıyye unu, Hasan Reis ise 760 kile arpa ve 21.751 kıyye unu Trabzon Mütessellimi Koç Ali'ye teslim etti. Trabzon'da korunan bu erzak daha sonra Faş Kalesi'ne nakledildi.

¹⁶ TŞS, No: 1931-117, s. 69 (18 S 1185/2 Haziran 1771).

¹⁷ TŞS, No: 1931-117, s. 96 (1185/1771).

Cephelere lojistik destek sağlamak amacıyla asker ve mühimmat naklinin kolay yapılabilceği bölgeler tarih boyunca bir üs olarak görevlerini yerine getirmişlerdir. Bu yönde 1768-1774 Rus savaşlarında Trabzon'dan öncelikli asker ve cephanenin yanı sıra bu askerlerle birlikte erzak olarak peksimette gönderiliyordu. Bu nakliyatın çoğunu cephaneye ve askerler oluşturmaktaydı. Askerler gerek Trabzon'dan temin edilsin, gerekse Anadolu vs. yerlerden Trabzon'a gelsin, buradan cephelerin olduğu Kırım tarafı ile Faş, Batum, Sohum ve Soğucak gibi önemli yerlerin muhafazasına gönderilirdi.¹⁸ 1184 (1770) yılında on binden fazla Moskov askerinin Faş ve Batum kalelerine saldırıp, muhasara ve tazyik etmeleri üzerine Trabzon Eyaleti'nde olan kadılar, naibler, ayanlar, ağalar ve zabıtlere savaşa gücü yeten ve Gürcistan'da görevli olan eyaletin tüm askerine Canik Sancağı askeriyle beraber Faş tarafına hareket etmeleri emredildi.¹⁹ Ertesi yıl içerisinde öncelikle Trabzon, Sinop ve Kastamonu'nun da bulunduğu Anadolu sahillerinin asker ile takviye olunması ve akabinde buralardan Faş, Batum ve Kırım'ın da yer aldığı Karadeniz'in kuzey ve kuzey-doğu sahillerinin muhafazası için takviyesi emrediliyordu.²⁰ Yine aynı yıl ocaktan tayin olunan Turnacıbaşı Seyyid Ahmed öncülüğünde Faş ve Sohum Kalesinin düşmandan muhafazası için 15 serdengeçti bayrağı açılıp, bunların 10'unun Trabzon'dan temin edilmesi bildirildi.²¹ Bu bölgelerin yanında buralara yakın olan Kars'ın da muhafaza ve tahkimine önem verilmekteydi. Bu yönde Trabzon Eyaleti'nin cebe defterleri kontrol edilerek züema, timar sahipleri ve çeribaşılara tüm askerleriyle Alaybeyi Şatırcı-zade Ömer Ağa'nın bayrağı altında acilen Kars muhafazasına gitmeleri emredildi.²²

Sefer hazırlıkları yönünde merkezden vilayetlere gönderilen hükümler, çoğunlukla asker teminine işaret etmekte ve bunun önemi vurgulanmaktadır. Bu

¹⁸ TŞS, No: 1932-118, s. 88 (1186/1772).

¹⁹ TŞS, 1931-117, s. 64 (Evail-i Ş 1184/22 Kasım 1770).

²⁰ TŞS, No: 1931-117, s. 76 (Evahir-i R 1185/12 Ağustos 1771). Ayrıca bir diğer hükümde Çıldır tarafında olan Trabzon Sancağı'nın timarlı sipahilerinin Batum ve Faş tarafları Ser-askeri olan Çıldır Valisi Vezir Süleyman Paşa emrine gönderilmesi bildirildi (TŞS, No: 1931-117, s. 84, Evahir-i L 1185/5 Şubat 1772).

²¹ Trabzon'dan temin edilecek olanlar; Giresun'da 26. sekbanlarından Seyyid Ahmed'e, Tirebolu'da Ali'ye, Trabzon'da 25. bölüğün Mahmud'a ve Görele'de 25. bölüğün Süleyman'a birer, Akçaabat'ta 64. cemaatin Hasan'a iki, Mehmed'e bir ve 100. cemaatin El-hac Mustafa'ya üç olarak belirlendi (TŞS, No: 1931-117, s. 84, Evail-i L 1185/9 Ocak 1772. TŞS, No: 1931-117, s. 88, 9 S 1186/12 Mayıs 1772).

²² TŞS, No: 1931-117, s. 65 (Selh N 1184/17 Ocak 1771).

hükümler askerin toplanacağı yeri, görev yapacakları bölgeyi ve kimin komutasında olacaklarını belirtmektedir. Askerin görev yapması istenilen bölgeler sicil kayıtlarından anlaşıldığına göre Faş ve Kırım başta olmak üzere İsakçı, Rusçuk, Özi, Vidin, Kefe, Hotin vs. yerlerden oluşmaktadır. Asker temini yönündeki emirler Anadolu'nun sol kolunun bütün kaza, nahiye ve köylerine hitaben gönderildiği gibi sadece Trabzon Eyaleti'ne hitaben de yazılmakta idi. Trabzon'a gönderilen hükümlerde savaşa gücü yeten herkes dahil olmak üzere bütün askerin sefere katılması emredilmektedir. Tabii ki, bu husus nefir-i âm emirleri ile gerçekleşmektedir. 1185 (1771) yılında Faş Kalesi için böyle bir nefir-i âm emrinde Trabzon'un bütün askeri ve savaşa gücü yetenleri cepheye çağrılmaktaydı.²³ Sefer için tüm askerin "nevruz-ı firuzdan" (bahar başlangıcı) önce istenilen yerde toplanılması emredilir,²⁴ sefere katılmayanlar ise cezalandırılır ve dirlikleri ellerinden alınır. 1768-1774 yıllarındaki Rus savaşlarına dair kadı sicillerinde seferden kaçıp da, ellerinden timar ve zeametleri alınan kişilere yönelik hayli örnek vardır.²⁵ Meselâ Akçaabat Nahiyesi'nde Balıklı Köyü'nde 13.433 akçe timara mutasarrıf olan Ali Kırım tarafında Or sahrasında 1183 (1769) ve 1184 senelerinde seferde olmadığından timarı Ömer'e tevcih olundu.²⁶ Yine Torul'un Çaka Köyü'nde 11.000 akçe timarı olan Mehmet, Kırım tarafındaki seferlerde olmadığından timarı Mehmet Arife verildi.²⁷ Bazen seferde sehven mevcut olmayanların timarları yapılan araştırmalar sonucunda eski sahibine verilmektedir.²⁸ Seferde timar sahiplerinin hile ile el konulan ti-

²³ Bu emirde ayrıca Karadeniz'de olup, Rumeli sahiline ve Özi'ye memur olan Derya Beylerinden Başbuğ Hasan Paşa emrinde olan donanmanın üçte ikisindeki çekirtme, firkate, şetur ve celbelerden? işe yararları donatıp Faş Kalesi muhafazasına gönderilmesi bildirilmektedir (TŞS, No: 1931-117, s. 82, Evasıt-ı C 1185/25 Eylül 1771).

²⁴ Böyle bir emirde Kırım ordusu için İsakçı sahrasında toplanılması bildirildi (TŞS, No: 1930-116, s. 29-30, Evahir-i B 1183/29 Kasım 1769).

²⁵ TŞS, No: 1930-116, s. 28, 33 (1183/1769). TŞS, No: 1931-117, s. 60, 61, 70, 73 (1184/1770). TŞS, No: 1932-118, s. 10 (Ca 1187/Temmuz 1773).

²⁶ TŞS, No: 1931-117, s. 65 (11 Ca 1184/2 Eylül 1770).

²⁷ TŞS, No: 1932-118, s. 51 (Ş 1187/Ekim 1773).

²⁸ Böyle bir hatada; Maçka'nın Hacevera Köyü'nde 5000 akçe timar, Kırım tarafındaki sefer yoklamasında sehven mevcut gösterilmeyen asıl sahibine verildi (TŞS, 1931-117, s. 90, Evahir-i Z 1186/24 Mart 1773).

marları da bu kabilden sayılmakta ve ilgili incelemeler sonucu timar asıl sahibine verilmektedir.²⁹

Asker teminine yönelik emirler doğrudan vilayetlerin vali, kadı gibi üst düzey yöneticilerine gönderilmekte ve temini üstlenilen askerî birliğin çeşidine göre de birlik komutanı bu emirlerde zikredilmektedir. Mesela kapıkullarının temini yönündeki emirlerde serdarların ismi geçip, bütün askerin bayrağı altında toplanılması istenirdi. Bu yönde Rusların saldırısı ile Hotin Kalesi'nin boşaltıldığı sırada Trabzon da dahil olmak üzere Anadolu'nun sol kolunda olan bütün kapıkulu birliklerinin serdarlarının bayrakları altında Kırım ve Kefe ordusuna katılmaları emredildi.³⁰ Yine Han Tepesi, Hotin Kalesi, Tuna Nehri'nden öte Gölbaşı, Eflak, Boğdan gibi yerler askerin terki ile Rusların eline geçtiğinden Trabzon'la birlikte sol kolun Kastamonu'dan yukarısındaki bütün kapıkulu askeri, serdarları bayrakları altında sefere çağrıldı.³¹ Kapıkullarının yanında dirlik tasarruf eden zaim ve timar sahipleri askerleriyle alaybeyleri bayrağı altında sefere çağrılmaktadır. Sefer dolayısıyla gönderilen bir hükümde Trabzon'un züema ve timar sahiplerinin alaybeyleri bayrağı altında Çıldır Ser-askeri Süleyman Paşa'nın komutasına girmeleri emredilmektedir.³² Tüm bu askerler komutanları bayrağı altında toplanıp vilayetin en üst askerî amiri olan valinin emrine girerlerdi. Askerlerin ser-asker olan vezir ile buluşacakları yerler de emirlerde belirtilmektedir. Bu dönem içerisinde askerin Kırım, Özi, Kefe, Faş, Davut Paşa, Babadağ, Vidin, Rusçuk ve İsakçı gibi yerlerde toplanması emredilmektedir.³³ Askerler sürücüler önderliğinde emirlerde bildirilen yerlere ulaştırılırdı. Çoğunlukla merkezden tayin olunan sürücüler vilayete varmadan, askerlerin bayraklar altında toplanması bildirilmektedir. Sürücüler ise turnacıbaşılar arasından tayin olunurdu.³⁴ Sefere asker temini sırasında saklananlar da sürücü turnacılar

²⁹ Bu şekilde Or muharebesinde olanın Torul'daki 8306 akçe timarı hile ile başkasına verildiğinden, yapılan araştırma sonucu timar tekrar eski sahibi olan Ahmed'e verildi (TŞS, No: 1931-117, s. 91, 16 Za 1185/20 Şubat 1772).

³⁰ TŞS, No: 1930-116, s. 31-32 (Evail-i Ş 1183/2 Aralık 1769).

³¹ TŞS, No: 1931-117, s. 85 (Evail-i Ş 1185/11 Kasım 1771).

³² TŞS, No: 1931-117, s. 77 (Evahir-i R 1185/12 Ağustos 1771).

³³ TŞS, No: 1929-115, s. 73 (Evahir-i C 1182/11 Kasım 1768). TŞS, No: 1932-118, s. 94, 95, 96 (1186/1772).

³⁴ Bu hususta bir belgede, Moskov keferesinin Leh memleketine müdahale ve Müslümanların canı tehlikede olduğundan açılan sefere Trabzon'dan asker sevkıyatı için sürücü olarak Turnacıbaşı Mehmed mübaşir tayin olunduğu kayıtlıdır. Bu askerin bahar

aracılığıyla yerlerinden çıkarılıp, gemilerle savaş bölgesine sevk edilirdi.³⁵ Merkezden gelen bu turnacıbaşılardan tayinatları da şehirden karşılanırdı. Bu hususta asker sevkiyatı için gelen turnacıbaşıya Bakkalbaşı El-hac Ömer 30 kıyye kaliteli ekmek, 15 kıyye pirinç, altı kıyye sade yağ, 15 kıyye koyun eti, yarım kıyye kahve, iki kıyye has un, bir kıyye üzüm, iki kıyye nohut, dört kıyye soğan, 20 dirhem biber, bir kıyye nişasta, bir kıyye mum, iki kıyye bal, dört çömlek yoğurt ve süt, bir kıyye tuz ile yeterli derecede sebze ve odun vermişti.³⁶ Turnacıbaşılardan tayinat giderleri şehirden verilirdi. Mesela Turnacıbaşı Mehmet Ağa'ya 20 günlük tayinatı için 360 kuruş şehir halkından verildi.³⁷

Devlet, savaş kararı aldığı zaman bahara kadar asker ve mühimmat temini için vilayetlere emirler gönderirdi. 1768-1774 savaşında Trabzon asker temini ve sevkiyatı açısından iki aşamalı rol oynamaktadır. Bunlardan birini Trabzon'dan temin edilip sevk edilen askerler, diğerini de diğer yerlerden Trabzon'a gelip buradan sevk edilen askerler oluşturmaktadır. Trabzon'dan temin edilip sevk edilen askerler daha önce de ifade edildiği üzere kapıkulu birlikleri, tımarlı sipahiler, kale kuvvetleri ve bayrak askerlerinden oluşmaktadır. Bayrak askerleri şehir ve kasaba halkından olup, yeniçerilik imtiyaz ve şerefinden istifade etmek üzere maaşsız gönüllü olarak yeniçeriliğe alınırlardı. Bunlar buldukları bölgelerdeki yeniçeri serdarlarının defterlerine kayıtlı olup, bayrak açmak suretiyle temin olurlardı. Savaş zamanlarında turnacılar vasıtasıyla buldukları bölgenin serdarının komutası altında savaşa gidip, orduda "tashi ve be-dergah" tabiriyle yeniçeri ulufe defterine maaşlı olarak kaydedilir ve hakiki yeniçeri olurlardı.³⁸ Asker temini yönünde gaza ve cihadın herkese farz olduğunun bildirildiği bir hükümde serdengeçti bayrakları açılıp her bayrağa 500'er piyade olmak üzere Trabzon kazasından 25. bölüğün Abonos Mehmet ve Hacı Yahya oğlu Abdullah'a, Yomralı Alemdaroğlu Mehmet'e, Büyük Limanlı Şah Melikli Uzun oğlu ve Hacı Hasan oğlu Mustafa'ya, Söğütelli Hacı Ali oğlu Mehmet'e,

başlangıcından önce Kırım tarafına gitmesi emredildi (TŞS, No: 1930-116, s. 26, Evahirı B 1183/29 Kasım 1769).

35 TŞS, 1932-118, s. 66 (Evail-i M 1187/27 Mart 1773).

36 TŞS, No: 1929-115, s. 87 (1182/1768). Bir başka turnacıbaşıya 5 günlük verilen tayinat ve fiyatı şöyledir: 15 kıyye kaliteli ekmek 60 para, 4 kıyye pirinç 40 para, 1.5 kıyye yağ 36 para, yarım kıyye kahve 60 para, 6 kıyye koyun eti 30 para, yarım kıyye mum 12 para ve bir miktar sebzevat 20 para (TŞS, No: 1931-117, s. 97, 1184/1770).

37 TŞS, No: 1929-115, s. 78 (15 L 1182/22 Şubat 1769).

38 Bkz. Öztürk, a.g.t., s. 77.

Sürmeneli Çavuşoğlu Ali'ye, Küreli Dedeoğlu Hüseyin'e, Tirebolulu Voyvoda Reşid Ali'ye, Sürmene Kazası'nda 25. bölüğün Ivazoğlu Kara Ali'ye, Hasanoğlu Mehmet'e ve Ivaz Kethüdaoğlu Mahmut'a birer serdengeçti bayrağı verilip toplam 12 bayrakta 6000 asker iskelede bulunan gemilerle Rumeli tarafına sevk edildi.³⁹ Yine Faş muhafazası için her bayrakta 200 nefer olmakla 15 serdengeçti bayrağında 3000 nefer Faş'a, Sohüm için de 4 bayrakta 120'şer neferden 480 asker Sohüm'a gönderildi.⁴⁰ Bayrak askerleri dışında şehirden temin edilen askerlerin sayıları hakkında sicillerden bilgi edinemedik. Ancak bir hükümde Kırım'a yapılacak asker nakli için Trabzon Kalesi muhafazasında olan 23. cemaatin ortasının gümrük emini tarafından kiralanan gemi ile Kırım'a nakledildiği kayıtlıdır.⁴¹

Trabzon'a dışardan gelip, buradan gemilerle kuzeye sevk edilen askerlerin Anadolu, Faş ve Sohüm taraflarından geldikleri belgelerde kayıtlıdır. Bunların arasında kapıkulu birlikleri, kale kuvvetleri, timarlı sipahiler ve bayrak askerleri bulunmaktadır. Bir defasında Kırım için Anadolu'dan temin edilen 15.000 asker Samsun, Giresun ve Trabzon iskelelerinden Kırım'a sevk edildi.⁴² Bunlardan 5000'i Trabzon'dan sevk edilmişti. Yine Anadolu tarafından önce 40, sonra da 40 olmak üzere temin edilen 80 piyade yeniçeri serdengeçti bayrakları ile 1150'şer tüfenk-endaz da Sinop, Samsun, Trabzon, Ünye ve civar iskelelerden eminler tarafından temin edilen gemilerle nakledildiler.⁴³ İmparatorluğun çeşitli yerlerinden gelip, Trabzon yoluyla sevk edilen askerlerin bir diğer grubu kale muhafazalarında olan askerlerdir. Rusya'ya savaş ilan edildiği zaman Faş Kalesi muhafazasında olan 3. sekbanların ortası ve Sohüm Kalesi'ndeki 95. cemaatin ortası Trabzon üzerinden Kırım'a sevk edildi.⁴⁴ Yine Faş Kalesi'nden 67. cemaatin ortası Trabzon üzerinden Kırım'a gönderildi.⁴⁵ Diğer yandan doğuda bulunan Van Kalesi yeniçerilerinin 7. ve 14. ortaları olan 82 kişi gemilerle Trabzon'dan Kırım'a sevk edildi.⁴⁶ Görüldüğü üzere Anadolu ve Karadeniz'in

³⁹ TŞS, 1931-117, s. 62 (Evahir-i Ca 1184/22 Eylül 1770).

⁴⁰ TŞS, No: 1931-117, s. 77 (Evasit-ı R 1185/28 Temmuz 1771).

⁴¹ TŞS, No: 1929-115, s. 45 (18 B 1182).

⁴² TŞS, No: 1931-117, s. 66 (Gurre-i L 1184/20 Ocak 1771).

⁴³ TŞS, No: 1929-115, s. 79 (Gurre-i B 1182/13 Kasım 1768).

⁴⁴ TŞS, No: 1929-115, s. 44 (18 B 1182).

⁴⁵ TŞS, No: 1930-116, s. 27 (8 Z 1182/15 Nisan 1769).

⁴⁶ TŞS, No: 1929-115, s. 8 (3 Z 1182/20 Nisan 1768).

kuzey-doğusundan yapılacak asker sevkiyatı, lojistik bir bölge olarak önemli bir noktada bulunan Trabzon üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Ancak barış zamanları bu sevkiyat ters yönde işlemektedir. Örneğin başarısızlıkla sonuçlanan 1772 barış görüşmeleri sırasında Kırım'dan Sinop'a gelen ve burada bir müddet bekleyen yeniçeri ortalarından 20. cemaat, 58. cemaat ortaları ve 20. sekban ile 32. sekbanların ortaları Trabzon Kalesi muhafazasına tayin olundu.⁴⁷ Öte yandan gümrük emini tarafından temin edilen gemilerle sevk edilen askerlerin her birine gemi yolculuğunda tayinat olarak yarım kantar peksimet verilmektedir.⁴⁸

Trabzon'dan yapılan bir diğer sevkiyat cephane mühimmatı sevkiyatıdır. Savaşların sonuçlarını etkileyen önemli faktörlerden biri olan silah ve cephane-deki teknolojik ilerleme toplumları da geniş ölçüde etkilemektedir. Zira devlet, cephane malzemesinin üstün nitelikte ve hızlı bir şekilde temin edilmesi hususunda büyük gayretler sarf eder. Özellikle cephelere yakın olan yerlerden gerekli malzeme temin edilmekte, yetersiz kalması durumunda ise bu yerlere cephane açısından zengin bölgelerden takviye yapılmaktaydı. Zaten devlet en büyük ateş gücüne sahip olan ve düşman ordularına büyük tahribat veren top için gerek batı, gerekse doğu seferleri sırasında imparatorluk içerisinde maden yataklarını da göz önünde bulundurarak top döküm sahaları oluşturmuştur. Hatta cephelede top dökümüne ilişkin seyyar dökümhaneler meydana getirilmiştir. Buna rağmen savaşlarda kullanılan top diğer cephane malzemeleri gibi çoğunlukla İstanbul'dan sevk edilmekteydi. Trabzon asker sevkiyatında olduğu gibi cephane sevkiyatında da önemli bir lojistik saha görevi üstlenmiştir. Cephane mühimmatının temini ve sevkiyat yönünü işlerken tophaneye ve mehterhaneye ait malzeme de doğal olarak bu grup içerisinde değerlendirilmektedir. Seferler dolayısıyla cephanenin hemen hemen tümü İstanbul'dan gönderilmektedir. Ancak bazen Trabzon Kalesi'ndeki cephaneden de sevkiyatlar yapılmaktadır.⁴⁹ Bu açıdan

47 TŞS, No: 1932-118, s. 89 (1185/1772).

48 TŞS, No: 1929-115, s. 44. TŞS, 1930-116, s. 27.

49 Yine sicillerde Trabzon'daki cephane listesinin zenginliğini yansıtan bir hüküm üs olarak şehrin önemini pekiştirmektedir. Buna göre, Trabzon'da cebeci başı vekili olan İbrahim çavuş Ağa'nın azl olup, yerine Mehmet Çavuş Ağa'nın tayini sonucu kendisine teslim olunan cephanede; 184 Frengi kılıç, 240 bir keseli silah, 218 vezn, 65 gaytan kılıç, 193 kara demir tüfek, iki yeni saka kisvesi, 26 çift saka çizmesi, üç yeni saka kamçısı, 14 eski çapraz saka, bir musluk saka, 7 eski saka kantarması, bir müstamel çadır, mükemmel bir sandık cerrah takımı, 6 büyük kantar, 38 büyük burgu, 21 küçük burgu, 8 top eski Sincan bezi, 21 top eski kenevir bezi, bir top eski astar, 14 top eski çadır tenefi, 5 eski sayehane kilimi, 4 eski ham meşin, 15 kurşun kalıbı, 17 hava terazisi, 4 demirci

cephane sevkiyatını, Trabzon'dan ve İstanbul'dan gelip Trabzon yoluyla gerçekleştirilen sevkiyatlar olmak üzere iki yönlü değerlendirebiliriz. Merkezi yönetim sefer için gerek gördüğü yerdeki cephaneyi miktarını tespit eder ve buradan ihtiyaç nispetinde mühimmatın sevkiyatını emrederdi. 1723-1746 senelelerinde yaşanan İran savaşları dolayısıyla Trabzon ve civarında kalan top, havan ve mühimmatın acilen orduya gönderilmesi 1773 tarihli bir hükümlerle Şumnu kışlasından bildirilmektedir.⁵⁰ Topçubaşı yardımıyla yapılan sayımda; Moloz Kapısı'nda 9, Kavak Meydanı'nda 7, Tekfur Çayırı Camii önünde 3, Şarlı? Derisi'nde 5, Tirebolu Kazası'nda 3 ve Orta Kale tabyasında da 5 kıyyelik birer

küreği, 237 kabzasız eski kazma, 313 kıyye mismar, 66 deste kaşık, üç eski varyoz, 10 eski makara, 83 demir bel, bir demir guşebend, 51 demir yaprak, üç demir top iğnesi, 12 demir daldız, 29 el demiri, 98 kabzasız demir meşale, bir kurşun tabesi, üç demir tomağa, iki demir külünk, 14 demir çekiç, 17 demir rende, 6 demir küski, 10 demir lağım kepçesi, iki bakır lağım küreği, 111 kabzasız demir kanca, 4 kabzalı demir kanca, 5 demir saç, 44 kabzasız ayak keseri, 5 el keseri, 13 kale kilidi, 6 asma kilit, bir demir maça, 8 kabzasız balta, üç marangoz guşteresi, iki marangoz rendesi, iki marangoz nişanı, 23 marangoz gönyesi, bir marangoz eğesi, 46 demir boyunduruk, 5 kabzasız demir kerendi, bir el demiri, 15 nişan guşteresi, üç top burgusu, 5 hızar bıçkısı, 18 perdede bıçağı, 13 leğen, 13 boy demir guşteresi, 15 küçük guştere, üç rende, 112 demir mızrak dibi, 9 demir kılıç dipliği, 14 demir meşale dibi, 170 demir kuşağı açık tüfek, 15 el keseri kabzası, 7 ayak keseri kabzası, 10 eski kazıl?, 270 kazma kabzası, 30 kanca kabzası, 163 barut ve meşin kesesi, 16 meşin sofrası, 19 saka kamçı kabzası, 18 eski arka kabaresi, 12 ağaç dibi?, 5 büyük el kovası, üç eski meşk-i senha?, 190 lağım tahtası, 0.5 kıyye cıva, iki kıyye/100 dirhem şab, 500 dirhem sülümeni, 50 dirhem mum-ya, 2.5 kıyye sotuş?, 1.5 kıyye kardaş kanı, bir bakır kepçe, 5 demir zincir, 55 kıyye güherçile, 4 kıyye/100 dirhem erdiç sakızı, 15.5 kıyye çam sakızı, 221 kıyye kükürt, 42 kıyye bal mumu, 100 kıyye zift, 46 kıyye varille katran, 9 varil katran, iki fizon? Talaşı, 20 kıyye Mısır fitili, 9 kıyye pamuk fitili, 716 ağaç kürek, 17 top kınnap, 36 çadır dipliği, iki ağaç çadır tokmağı, üç çadır direği, bir fener direği, üç ağaç dibek, 14 büyük sepet, 4 küçük küfe, 49 kıyye bakır küple terementi, üç bakır güğümle 106 kıyye nefis yağı, 67 kıyye bakır güğümle bezir yağı, 27 kıyye bakır güğümle zeytin yağı, 314 kumbara tıpası, 600 tıpa-ha, 13000 el humbara madeni, bir örtülü semer, bir kıyye/ 100 dirhem çiriş, 4 kıyye/300 dirhem mahyor? Marım?, 62 deste kağıt hartuç bulunmaktadır. Bu listede kullanılamayacak olan cephaneyi ise şöyledir: 20 eski kara demir tüfek, 87 eski ve kırık kara demir, 46 çakmak kundağı kırık tüfek, 23 kırık kundak, üç eski meşk-i fe?, iki eski saka kamçısı, üç eski saka kisvesi, iki eski şalvar saka, iki örtülü saka semeri, 20 eski saka semeri, 10 eski Mısır fitili, 630 eski torba, üç sandık yay oku, 43 İstanbul yapımı yay, 4 kıyye/100 dirhem Mısır kınnapı. Ayrıca 27 Z 1184 (13 Nisan 1771)'de cephaneye konulması amacıyla İstanbul'dan gemi ile Trabzon'a; 80 kantar barut-ı siyah, 40 kantar kurşun ve geç sargısı gönderilmiştir (TŞS, No: 1931-117, s. 6).

⁵⁰ TŞS, No: 1932-118, s. 55-56, 92 (6 Ş 1187/23 Ekim 1773). Burada önceki İran savaşlarından kasıt, 1723-1746 arası aralıklarla devam eden Osmanlı-İran savaşlarıdır. Gerçekten Trabzon bu savaşlarda çok önemli bir lojistik üs olarak ciddi faaliyetler göstermiştir. Asker, erzak ve cephaneyi sevkiyatında faal bir üs olarak kullanılmıştır. Bkz. Öztürk, a.g.t.

büyük top, yine orta kale tophane kapısında üçer ve Of Kazası'nda beşer kıyyelik ikişer büyük top, tophanede 45'er ve 14'er kıyyelik iki havan topu, kalenin tophaneleri ve tabyalarında yarım kıyyelik 15 şahî top, 4 kıyyelik iki şahî top, yarımşar kıyyelik 5000 gülle, birer kıyyelik 100 yekneklük gülle, beşer kıyyelik 2000 gülle ve 2740 humbara madeni sepet tespit edildi.⁵¹ Bunların yanında 5 kıyyelik bir büyük top, dizdar tabyasında birer kıyyelik iki şahî top, yine 9 şahî top ve 45'er kıyyelik iki büyük havan işe yaramaz idi.⁵² Diğer yandan 1768-1774 Rus seferleri sırasında cephane nakli için Karadeniz'e çıkan gemiler kötü hava şartlarından Trabzon'a sığındıklarında içerisindeki cephaneyi de buraya teslim etmek zorunda kalıyorlardı. Böyle bir gelişme sonucu İstanbul'dan Özi'ye cephane götüren Kırımî Abdülvehhab Reis'in fırtınaya tutulan gemisi Trabzon limanına sığınmış ve içinde bulunan cephane Trabzon Kalesi'ne konulmuştur.⁵³

Asker sevkiyatında olduğu gibi cephane sevkiyatında da Trabzon'daki çoğunluğu, dışarıdan gelen miktar oluşturmakta idi. Ancak cephane, asker gibi Trabzon'a farklı bölgelerin yanında daha çok İstanbul'dan gönderilmektedir. İstanbul'dan Trabzon'a gönderilen cephane ya Rus baskısı dolayısıyla Faş ve Sohum Kalesine ya da doğudaki bazı kalelerin takviyesi için buralara gönderilmektedir. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki kuzey cephelerine

⁵¹ TŞS, No: 1931-117, s. 96 (9 N 1184/27 Aralık 1770).

⁵² TŞS, No: 1931-117, s. 96.

⁵³ Bu cephane; 73 varil barut-ı siyah, 20 külçe kurşun, 4.5'şar kantarlık 11 ham demir çubuk, 68 basma üzengi ile kıltak, 70 tekelti, bir çadır yanında 59 mutfak çadırı, çerçe ve çadır, 30 sayehane kilimi, 10 saka yamağı, 10 şalvar saka, 10 harar ile saka kisvesi, 13 saka meşki, 10 oturga, 15 arka kabaresi, 15 çift seklim, 50 vezn, 50 bir keseli silah ile seklim, 25 çadır çeşmesi, bir cerrah sandığı, 10 saka kovası, 14 ocak güğümü, 7 büyük kazan, kefir ve kepeç, 35 karavana sahan, 27 kabaklı büyük tencere, üç abdest leğeni, 20 muşammalı fener, 49 meşin sofrası (noksanı dahi vardır), 15 meşk-i saka örtüsü, 32 el keseri, 30 testere, 89 garar-ı çalpare, 50 deste gararlı siyah kaşık, 428 organ-ı sayehane ve saları, 15 çatal maça, 428 taneli çeşitli boylarda çivi, 10 saka sèmeri, 48 külünlük kazma, 20 demir kanca (17'si kabzalı), bir küfe çakmak taşı, 78 burğu ile sandık, iki çuval kazma ve balta kabzası, 138 odun balta, 10 top fitil, 18 küçük kepeç, 93 çadır direği, 94 çadır tepeliği, iki top cerrah bezi, 13 demir bayrak dipliği, 4 adet bağ araba kayışı, üç demir küskü, 89 ağaç kürek, 54 demir sandıklı demir cıvata, 28 demir araba tekerleği cıvatası, 8 şahî demir yatağı, 35 demir dingil başı cıvatası, 10 araba demir bileziği, 286 demir çember demirlik araba, 253 tekrar demir bayrak topu, 38 demir araba kepeçesi, 37 araba tekerleği, 11 araba oku, 42 terazi tahtası, 22 döşeme tahtası, 10 araba kundağı, 4 araba oku eknesinden ibarettir (TŞS, No: 1931-117, s. 71-72, 23 Ra 1185/5 Ağustos 1771).

(Kırım, Özi, Hotin, Babadağ, Eflak, Boğdan, Tuna gibi) İstanbul veya Rumeli'den yapılacak sevkiyat Karadeniz üzerinden ya da Rumeli'nin sağ kolundan⁵⁴ ulaştırılırdı. Doğuya gidecek cephane Erzurum, Kars ve Van'a gönderilmektedir. 1183 yılında Kars Kalesi için İstanbul'dan gemi ile Trabzon İskelesine 22 şahi top arabaları mükemmel takım ve tekerlekleriyle gönderildi.⁵⁵ Ertesi sene Kars Kalesi için 20 şahi top İstanbul'dan Trabzon İskelesi'ne gönderildi ve bunlara Trabzon'dan da 7 kıta büyük top eklenerek kaleye sevk edildi.⁵⁶ 1185 yılında ise yine Kars Kalesi için 20 şahi top arabaları demir takımlarıyla Rizeli İsmail Reis ile İstanbul'dan Trabzon'a gönderildi.⁵⁷ Mühimmatın sevkiyatında muhtemelen tamirciler de gönderilirdi.⁵⁸ Ayrıca Çıldır Ser-askeri olan Vezir Numan Paşa'nın hizmetinde olmak üzere İstanbul'dan gemi ile Trabzon'a cephane gönderildi.⁵⁹ Doğuda tahkimat için Erzurum'a da cephane nakledilmiştir. Bu cephane mühimmatı çadır, çerge ve diğer malzemeyi içermektedir.⁶⁰ Bunların yanında tophane-i amireden de toplar gönderilmiştir.⁶¹ 1768-1774 savaşında doğuda tahkimata önem verilen bir diğer yer de Van Kalesi'dir. Buraya İstanbul'dan cephane gönderildiği gibi,⁶² bu kalenin tahkimi için İran seferlerinden (1723-1746) Trabzon'da kalan 28 kıta toptan yedişer kıyye çapında iki kıta ve beşer kıyye çapında üç kıta olup toplam 5 kıta top Trabzon Gümrüğü'nden verilen nakliye ücreti ile ilk etapta Erzurum'a nakledildi, oradan Van Kalesi'ne ulaştırıldı.⁶³ Diğer yandan yine Trabzon yolu ile İstanbul'dan acilen Ahışa Kalesi'ne 30 kantar kurşun gönderildi.⁶⁴

Gemilerle Trabzon'a gelen cephane mühimmatı buradan karayolu takip edilerek Erzurum, Kars ve Van'a hayvanlarla ulaştırılırdı. Ücretleri de gümrük

54 Bu koldaki menziller ve güzergah için bkz. Halaçoğlu, a.g.e., s. 95-103.

55 TŞS, No: 1931-117, s. 59 (17 Za 1183/14 Mart 1770).

56 TŞS, No: 1931-117, s. 61 (16 M 1184/12 Mayıs 1770).

57 TŞS, No: 1931-117, s. 95 (5 Ra 1185/18 Haziran 1771).

58 Faraza yukarıdaki sevkiyatta yolda kırılan dingilin yerine tamirciler vasıtasıyla yenisi konulmuştur (TŞS, No: 1931-117, s. 95).

59 TŞS, No: 1931-117, s. 60 (14 M 1184/10 Mayıs 1770).

60 TŞS, No: 1931-117, s. 72 (20 Z 1184/6 Nisan 1771).

61 TŞS, No: 1931-117, s. 70 (26 M 1185/11 Mayıs 1771).

62 TŞS, No: 1931-117, s. 78 (28 Ca 1185/9 Eylül 1771).

63 TŞS, No: 1929-115, s. 51 (29 Za 1181/18 Nisan 1768).

64 TŞS, No: 1930-116, s. 16 (18 B 1183/17 Kasım 1769).

emini malından verilirdi. Sevkiyat Değirmendere, Hoşoğlan, Cevizlik, Hoca Mezarı ile Zigana Dağı'na varıp buradan Gümüşhane ve Bayburt'a varırdı.⁶⁵ Bu sevkiyatta Trabzon'dan hareket eden birlikler Erzurum'a kadar ulaşır ve buradaki gümrük eminine mühimmat teslim edilerek geri dönülürdü. Şayet mühimmat daha ileri devam edecekse Erzurum gümrük malından finans ve organize ile diğer yerlere ulaştırılırdı. Nakil esnasında hayvanlardan yararlanılırdı. Ancak top naklinde hayvan işlemeyen yerlerde kazalardan temin edilen ve topkeşan neferleri denilen adamlar mühimmatı taşırlardı.⁶⁶

Gemilerle İstanbul'dan Trabzon'a gelen cephaneye mühimmatı çoğunlukla Rus saldırılarına maruz kalan Faş ve Sohum kalelerine gönderilmektedir. Bu yönde Trabzon Kalesi gibi serhat kalesi olan bu kalelerin tahkimine büyük önem verilirdi. 1184 yılında Sohum Kalesi'ne yapılan iki cephaneye sevkiyatının ilkinde bu kaleye 50 kantar barut-ı siyah ile 20 kantar kurşun gönderilmiştir.⁶⁷ Diğer sevkiyatta ise topçu ocağından Yusuf Çavuş mübaşeretiyle 2000 kıyye ham demir, 20 kıyye çeşitli boylarda çivi, üç marangoz, bir makaracı ve üç kişiyle bir demirci ocağı gönderilmiştir.⁶⁸ Öte yandan diğer bir serhat kalesi olan Faş Kalesi'ne 1183 yılında İstanbul'dan bir gemi ile 40 mükemmel kundak ve 80 mükemmel tekerlek vs. mühimmat tophane ocağı çavuşlarından yine Yusuf Çavuş ile gönderildi.⁶⁹ Aynı kaleye bir sene sonra 50 kantar barut-ı siyah ve 20 kantar kurşun ile vs. mühimmat sevk edildi.⁷⁰

Tablo 1: Çeşitli Tarihlerde Faş Kalesi'ne Nakledilen Cephaneye

Maddeler	1183	28 Z 1184	5 M 1186
Ağaç kürek		100 adet (14 noksan)	
Arka kabaresi			8 adet
Barut-ı siyah	50 kantar	50 kantar	40 kantar
Çamaşır leğeni	2 adet		
Çeşitli boylarda burgu		20 adet (biri noksan)	

65 Bu güzergah hakkında detaylı bilgiler için bkz. Öztürk, a.g.t.

66 TŞS, No: 1929-115, s. 52 (17 Ra 1181/13 Ağustos 1767).

67 TŞS, No: 1931-117, s. 69-70 (13 Ş 1184/2 Aralık 1770).

68 TŞS, No: 1931-117, s. 71 (15 R 1184/8 Ağustos 1770).

69 TŞS, No: 1930-116, s. 16 (9 B 1183/8 Kasım 1769).

70 TŞS, No: 1931-117, s. 63 (9 C 1184/30 Eylül 1770).

Çeşitli boylarda çivi	100 kıyye	300 kıyye (54kıyye noksan)	250 kıyye
Demir kanca			20 adet
El ibriği	5 adet		
Frengi sicim	15ad		
Garar-ı çalpare	10 adet		
Gazil			80
Geçe sargısı		20 adet (ikisi noksan)	20 adet
Ham demir		5 kantar (0.5kantarı noksan)	8 kantar
Kabaklı tencere	8 adet		
Kabzalı demir kanca		20 adet	
Kabzalı demir kazma		50 adet (ikisi noksan)	
Kabzalı el keseri	10 adet	10 adet (biri noksan)	
Kabzalı odun baltası		40 adet (biri noksan)	
Kale kilidi	10 adet		
Kavî sepet	2 adet	2 adet	5 adet
Kazan	5 adet		
Kurşun	20 kantar	25 kantar	5 kantar
Lengeri	7 adet		
Mısır fitili		1 kantar	
Mühimmat sandığı		2 adet (tümü noksan)	1 adet
Neft yağı	10 kıyye		
Ocak güğümü	2 adet		
Odun baltası			50 adet
Sabun çülü		1 adet	
Sahan	15 adet		
Sayehane kilimi	10 adet		
Sincan bezi	15 top		
Süzgi	2 adet		
Tava	5 adet		
Testere		10 adet (biri noksan)	
Torba		30 adet	150 adet
Zeytin yağı	10 kıyye		

Faş ve Sohum kalesine gidecek sevkiyat İstanbul'dan gemilerle Trabzon İskelesi'ne gelmektedir. Burada gemiden boşaltılan mühimmat başka bir gemi ile kalelere sevk edilirdi. Bu gemiler melekse olup bölgenin deniz şartlarına uygun olması hasebiyle daha çok kısa mesafeli taşımacılıkta kullanılırdı. Trabzon İskelesi'ne gelen mühimmatın kalelere sevkı Trabzon İskelesi gümrük emini aracılığı ile yapılır ve gerekli harcamalar emin tarafından karşılanırdı. Gemilerin kiralınması vs. tüm işler emin tarafından yapılırdı.

Cephane sevkiyatında son olarak Trabzon'dan tophâne-i âmireye bakır sevkiyatı ifade edilebilir. Bu sevkiyatta çeşitli topların yapımında kullanılmak için Gümüşhane'den yüz binlerce kıyye miktarında bakır sevk edilirdi. Sicillerdeki bir hükme göre donanma kalyonları ve orduda kullanılmak amacıyla tophanede yapılacak toplar için Gümüşhane madenlerinden 200.000 kıyye ham bakır Trabzon İskelesi'nde gümrük emini tarafından kiralanan bir gemi ile İstanbul'a nakledildi.⁷¹ Bu yönde sicilde her ne kadar bir tek bu hüküm tespit edilse de çoğu zaman Gümüşhane'den bakır nakledildiği muhtemeldir.

Trabzon'daki mühimmat hemen nakledilmeyecekse vali, mütesellim, kadı ve mühimmatı korumakla görevli olan kişi ile ambar eminine emir gönderilerek mühimmatın kalede veya muhafazalı bir yerde saklanması bildirilirdi. Şayet mühimmat mahzen veya kaleye konulmayacaksa sevkiyata dair bütün hükümlerde olduğu gibi acilen sevk edilmesi istenirdi. Sevk edilecek cephanenin güvenliğine de önem verilir ve cephene çeşidine göre merkezden mübaşir denilen ocaktan çavuşlar ile askerler tayin olunurdu. Bunların şehir içerisindeki tüm harcamaları da yine gümrük emini tarafından karşılanırdı.

Trabzon'dan yapılan sevkiyat çeşidinde son olarak erzak temini ve sevkiyatı işlenebilir. Seferler için asker temini kadar erzak temininin de büyük önemi vardır. Gerek sefer yürüyüşlerinde gerekse cephede askerin beslenmesi açısından yiyeceğe olan ihtiyaç aşikardır. Askerin yanında hem binek olarak hem de sevkiyatta kullanılan hayvanların beslenme ihtiyaçları sefer öncesinde erzak temininin önemini ortaya koymaktadır. Erzak temini ve sevkiyatı Trabzon'a dışarıdan gelen, içerden temin edilen ve tayinat olarak verilenler olmak üzere üç şekilde incelenebilir. Ancak Trabzon'un iklimi hububat yetiştirilmesine çok uygun olmadığından erzak mevcudunun az olduğu söylenilebilir. Buradaki zahire muhtemelen şehre dışarıdan gelmektedir. Mesela Faş Kalesi'ndeki askere

⁷¹ TŞS, No: 1931-117, s. 63 (B 1184/Ekim 1770).

gönderilmek amacıyla Samsun'da satın alınma yoluyla temin edilen un, arpa ve zahire Trabzon İskelesi'ne gelip buradan kayıklarla kaleye nakledilmiştir.⁷² Fakat 1768-1774 Rus savaşlarındaki cepheler düşünülecek olursa, buralara daha çok kuzey steplerinden erzak yığınağı yapılmaktadır. Trabzon'da olan zahire de imkanlar ölçüsünde ya Faş, Sohum, Soğucak gibi Karadeniz'in kuzey-doğusundaki kalelere gönderilmekte, ya da sefer için şehre gelen asker ve çeşitli görevlilere tayinat olarak verilmektedir. Zaten 1768-1774 arası sicillerdeki bu hususa ilişkin kayıtların çok az oluşu bunu kanıtlar niteliktedir. Buna göre Trabzon'dan Faş'a ve diğer bölgelerdeki askerlere yönelik erzak sevkiyatına dair iki belge tespit edilebildi. Bunların birinde; Mütesellim Şatır-zade Ömer Ağa yardımıyla kayıklara ve melekselere 38.280 kıyye un, 330 kile arpa konularak Faş Kalesi'ne nakledildiği bildirilmektedir.⁷³ Diğerinde ise donanma askerlerine Trabzon mevcudundan 300 kantar peksimet gönderildiği kaydedilmiştir.⁷⁴ Öte yandan Trabzon'da olan zahireden gerek askerlere gerekse görevlilere tayinatlar verilmiştir. Mesela Van Kalesi'nden Kırım'a gitmek için gelen yeniçeri ortalarından 7. ve 14. bölüğün ortalarına konakladıkları yerde günde birer çift ekmek ve her beşine birer kıyye et verilip, bunlar kaza ahalilerin tekaliflerine takas olunmak suretiyle ahalilerden temin edilmektedir.⁷⁵ Yine gemilerle nakledilmek üzere buraya gelen askerlere yarımşar kantar peksimet verildiği bilinmektedir. Ancak Turnacıbaşı Mustafa yardımıyla Trabzon ve Sürmene civarından temin edilen 12 serdengeçti bayrak askerlerinin her birine gemideki yiyecekleri için birer kantar peksimet verilmiştir.⁷⁶ Bu tayinatlar ya peksimet olarak verilmekte veya peksimet yapılmak amacıyla un olarak ya da askerlerin hayvanları

⁷² TŞS, No: 1932-118, s. 889 (11 Ra 1186/12 Haziran 1772).

⁷³ Bunlardan Arhavi Kazası'nda Barin Mahallesi'nden Kosofoglu Mehmed bin Mustafa Reis kayığına 6000 kıyye un, yine aynı kazada Simle Köyü'nden Mandıracıoğlu Mehmed Reis ibn Hasan meleksesine 5000 kıyye un, Gönye Kazası'nda Mikrayel Köyü'nden Yunus oğlu Mehmed Reis ibn Ömer Reis meleksesine 6000 kıyye un, Vice Kazası'nda Kapsire İskelesi'nden Süleyman oğlu Sarı Osman Reis meleksesine 5000 kıyye un, yine Kapsireli Yağlıoğlu Ahmed Reis meleksesine 5040 kıyye un ve 30 kile arpa, Atina Kazası'nda Gure? Köyü'nde Enderoğlu Mustafa Reis meleksesine 5300 kıyye un, Viceli Kalyoncuoğlu Ahmed Reis meleksesine 940 kıyye un ve 300 kile arpa konulmuştur (TŞS, No: 1931-117, s. 95, 1185/1771).

⁷⁴ TŞS, No: 1932-118, s. 97 (17 R 1186/18 Temmuz 1772).

⁷⁵ TŞS, No: 1929-115, s. 81 (18 B 1182).

⁷⁶ TŞS, No: 1931-117, s. 62 (3 C 1184/24 Eylül 1770).

için arpa olarak verilmektedir.⁷⁷ Örneğin Mütesellim Mehmet Bey'in yardımıyla bayrak açan Doğmacı-zade Mehmet Ağa'ya 1106, Hacı Mustafa Ağa'ya 1032 ve Polathane Kazası'nda 12 bayrağa 2058 kıyye un verildi.⁷⁸ Yine Mütesellim Şatır-zade Ömer Ağa yardımıyla Batum tarafına tayin olunan donanmaya başbuğ olan Mustafa Kaptan tarafından gönderilen Mustafa'ya 100 peksimetin bir kısmı için 807 kıyye un ve hayvanlar için de 650 kile arpa verildi.⁷⁹ Bu kayıtlardan da anlaşıldığı üzere askerî amaçlı ağırlıklı olarak un, arpa ve peksimet ile et teminine önem verilmektedir. Bunlar ordunun temel besin maddesini oluştururdu. Bu maddelerden ne tür yemekler yapıldığı hükümlerde kayıtlı değildir. Ancak undan asker için peksimet yapıldığı, arpanın ise hayvanlara verildiği yukarıdaki örneklerden anlaşılmaktadır. Zahire askerin doğrudan kendine verilmezdi. Dağıtım orta veya bölüklerin odabaşı, vekilharıcı ve aşçısına yapılırdı. Şehirdeki zahire de ambarlarda muhafaza olunurdu.

Sefer zamanlarında devleti meşgul eden en önemli konulardan biri de gerekli mühimmatın nakliyesinde kullanılacak araçların temini meselesidir. Özellikle devrin münakale şartları göz önünde bulundurulursa nakliye araçlarının temini hususunun önemi daha da artmaktadır. Savaş kararı alındığı zaman ülkedeki nakliye araçları ilk olarak seferber edilen kaynaklardan biridir. Bu nakliye araçları deniz ve kara nakliyatına göre çeşitli kısımlardan oluşmaktadır. Aslında imparatorluk içerisinde bunlara ek olarak nehir nakliyat (Tuna, Dicle ve Fırat Nehirleri) araçları da mevcut olmasına rağmen burada Trabzon'un bulunduğu konum gereği deniz ve karayolu nakliyat araçları hakkında bilgi verilecektir. Deniz nakliyatında gemiler ve kayıklar kullanılırken, kara nakliyatında güçlü hayvanlar kullanılmaktaydı. Özellikle hayvanlar seferberlik emirlerinde farklı bir önem arz ederler. Bilhassa hayvanlar, savaşlar dolayısıyla iskelelere gelen mühimmat ve erzakın doğudaki bazı kalelere sevkiyatında kullanılıyordu. Bu nedenle mühimmat iskeleye gelmeden önce hayvanlar hazır bulundurulurdu.

77 Aksan Tuna'daki Osmanlı birliklerinin erzak temini ve ulaşımına yönelik yaptığı çalışmada askerin temel besin maddesi olan un ve su karışımı yapılan peksimet yanında kısmen de olsa arpanın temini ve sevkiyatı hakkında bilgi vermektedir. Buna göre teminde nüzül ve ambar eminlerinin öneminden bahsederek satın alınan binlerce kantar peksimetin gemilerle askerlere sevk edildiğini belirtir. Bkz. Aksan, "Feeding the Ottomans Troops on the Danube, 1768-1774", *War & Society*, 3/1 (May 1995), s. 1-14.

78 TŞS, No: 1931-117, s. 95.

79 TŞS, No: 1931-117, s. 95.

Sevkiyat için gerekli olan hayvanlar Trabzon'dan temin edilir ve bunlarla cephane ile buraya gelen askerlerin eşyaları taşınırdı. Van Kalesi'ne nakledilecek cephane için 82 mükâri davar kiralandı ve her birine 10'ar kuruş verildi.⁸⁰ Buradan anlaşıldığı üzere hayvanlar kiralanmak suretiyle temin oluyorlardı. Yine Van Kalesi'nden Kırım'a gidecek askerlerin eşyalarını taşımak için her 10'una bir mükâri beygiri, kaza ahâlilerinin tekaliflerine takas olunmak üzere temin olundu.⁸¹ Sevkiyatlarda görev alan hayvanlar beygir, davar ve camızlardan oluşmaktadır. Camızlar ağır mühimmat sevkiyatında kullanılırdı. Bu hayvanlar sadece Trabzon'dan doğudaki bazı kalelere yapılan sevkiyatlarda görev almıştır. Asıl sevkiyatın yönünü oluşturan kuzeydeki deniz yolunda ise gemi ve kayıklar kullanılmaktaydı.

Gerek ağır savaş materyallerinin, gerekse yoğun miktarda zahire ve asker taşınmasında deniz nakliyatı, kara nakliyatından daha ucuz ve kısa zamanda yapılmaktaydı. Gemiler, hayvan ve arabaların taşıdıkları yükün çok daha fazlasını hem de çok ucuza taşıyabilirlerdi. Bu nedenle özellikle seferlerde uygun yerlerde bütün sevkiyat malzemesi gemilerle taşınmakta idi. Bu bakımdan devlet, gemilerden deniz ve nehir yollarında yararlanmaktaydı. Bunların temini gümrük emini tarafından Trabzon'da veya civar iskelelerden yapılırdı. Mesela Erzurum'dan sefere gidecek askerler, Trabzon'dan sevk edilecekleri zaman burada yeterli gemi olmadığından iskelelerdeki kışlada olan bütün gemilere el konuldu.⁸² Kırım gibi kuzey yönüne yapılan sevkiyatlarda gemiler, Faş ve Sohüm gibi kısa mesafeli yerlerde ise melekse adı verilen gemiler ile kayıklar kullanılırdı. İstanbul'dan gelen gemiler çoğunlukla cephane taşır, yükünü boşalttıktan sonra geri dönerlerdi. Boşaltılan cephane ise şayet Faş ve Sohüm tarafına gidecekse yine deniz yolundan melekse gemileriyle sevk edilirdi. Sevkiyat için temin olunan gemi ve kayıkların ücretleri gümrük emini tarafından ve bazen de hazineden verilmektedir. Sicillerdeki bilgilere göre gemi ücretleri kile hesabı mukabilinde belirlenirdi. Yani cephane veya asker konulacak bir gemi kaç kile zahire alırsa kile başına belirlenen fiyat navl olarak gemi sahibine verilmekteydi. Örneğin Trabzon'dan sevk edilecek 15.000 asker için Trabzon ve civarından temin olunan 53 kıta geminin 300.000 kile alması hesabıyla her kile 9 akçeden 2.700.000 akçe

⁸⁰ TŞS, No: 1931-117, s. 80 (15 N 1185/22 Aralık 1771).

⁸¹ TŞS, No: 1929-115, s. 81.

⁸² Bunların içerisinde ticaret yapan kapan reislerinin gemileri de vardı (TŞS, No: 1929-115, s. 47, Evahir-i C 1182/10 Kasım 1768).

yani 22.500 kuruş hazineden navl olarak verildi.⁸³ Bu sevkiyata göre; önceki senelerde kile başına 6 akçe verilirken 3 akçe zam ile 9 akçeye çıkarılmıştır. Ayrıca gemilere konulacak askerler de belirlenmiştir. Sevkiyatta temin edilen 53 gemiden; sekizeri Ünye, Vice, Polathane, beşeri Giresun, Trabzon, üçü Tirebolu, 10'u Espiye, ve altısı Rize'den temin olundu. Bu gemilerin ücretleri için belirlenen kile hesabına göre; Samsun, Giresun ve Trabzon İskeleye 5000'er asker ve 1000'er kile tertip olundu. Faş ve Sohüm tarafına da gönderilen melekse gemileri aynı usulde temin olunmakta ve kiralari gümrük eminden verilmektedir.⁸⁴ Sevkiyatta kullanılan kayıklar ise ya kısa mesafe için ya da limana yanaşamayan gemilerden mühimmatın boşaltılmasında kullanılırdı. Kiralanan kayıklar hem menzil, hem de tüccar kayıklarından oluşuyordu. Menzil kayıkları daha çok önemli işlerde görevli olanlara verilmekteydi.

Görüldüğü üzere Rusların sıcak denizlere inme ve Kırım'ı ele geçirmedeki en önemli girişimleri olan 1768-1774 Osmanlı-Rus harbinde Trabzon bilhassa limanı konumuyla bir üs olarak ciddî sorumlulukların yüklediği görevleri yerine getirmiştir. Kuzeyde olan savaş bölgesine şehirden asker, cephaneye ve çok az da olsa erzak sevkiyatı yapılmıştır. Trabzon o derece stratejik bir yerdeydi ki Faş ve Sohüm taraflarından Kırım'a gidecek askerler bile buradan sevk edilmiştir. Kuzeyden başka, yine bu dönem içerisinde Rus ve Gürcülerin saldırıda bulunma tehlikesiyle karşı karşıya olan Kars, Van ve Erzurum taraflarına İstanbul'dan gemilerle gönderilen cephaneler Trabzon-Erzurum karayolu ile sevk edilmişlerdir. Yine Faş, Sohüm vs. yerlere saldıran Ruslara karşı buraların tahkimi için Trabzon'dan melekse gemileriyle yeterli miktarda asker sevk edilmiştir. İşte bu faaliyetler Trabzon'un 1768-1774 savaşlarında lojistik saha olarak önemini ortaya koymuştur. Yani şehrin tarihten beri süregelen coğrafi ve stratejik özelliği bu dönem içerisinde de önemini korumuştur.

⁸³ TŞS, No: 1931-117, s. 66 (28 L 1184/14 Şubat 1771).

⁸⁴ TŞS, No: 1932-118, s. 71-72 (1187/1773).

Tablo 2: 1185 Yılında İstanbul'dan Trabzon Yolu İle Bazı Kalelere Gönderilen Cephane Mühimmatı

Maddeler	Erzurum Kalesi			Kars Kalesi	Van Kalesi
	1185	18 M 1185	27 M 1185	29 M 1185	20 C 1185
Alât-ı isparçine		4 kangal			1 kangal
Alât-ı köhne					10 kantar
Alât-ı serander		4 kangal			2 kangal
Araba burgusu, kılavuz		10 adet			4 adet
Arka kabaresi			15 adet		10 adet
Bakır fener			20 adet		14 adet
Bayrak maymuncuk		125 adet			
Bıçkı-i hızar ile tomruk		3 adet			
Bir keseli silah			50 adet		
Boncuk				40 adet	
Boncuklu haç ağaç	22 adet				
Boş sandık					5 adet
Burgu					5 adet
Büyük halat					1 adet
Büyük ve küçük top kepçesi					20 adet
Cıvata				30 adet	
Çakmak taşı			2500 adet		2kûfe/ 3020 adet
Çam ağacı				20 adet	
Çam ağacı çivisi				30 adet	
Çamaşır leğeni			3 adet		2 adet
Çatal maça		5 adet			
Çelik		15 kıyye			
Çelik küfe					23
Çember				150 adet	
Çeşitli boylarda çivi		25 kıyye		15 kıyye	1226 kıyye
Çeşme			25 adet		

Çevresiz dingil				300 adet	
Çıkun					10 adet
Çiriş		10 kıyye			
Çuvaldız		10 çift			200 adet
Çuvalı? Ve top?		62 çift			
Demir küski		2 adet			
Demir maymuncuk		10 adet/ 1 kıyye			
Demir maymuncuk		10 adet/ 0.5 kıyye			
Demir maymuncuk		10 adet/ 100 dirhem			
Demir saç					17 adet
Demir varye		2 adet			
Demirli uçurdem	5 adet				
Direkli çadır			25 kıta		
Direkli mutfak çergesi			10 kıta		
Direkli sekban çergesi			25 kıta		
Eğe demiri daldız		10 adet			
El ibriği					9 adet
El keseri		10 adet	18 adet		
Eski halat					10 kantar
Eski havan tahtası	5 adet				
Eski kantarma	150 adet				
Eski kıltak	280 adet				
Eski koşum kayışı	600 adet				
Falye		20 çift			
Frengi çeliği					20 kıyye
Garar-ı çalpare		4 çift			
Garar-ı seklim					25 adet
Gaytanlı kılıç					150 adet
Gemi burgusu					10 çift

Güvele burgusu		5 adet			2 adet
Ham demir		3300 kıyye			13.373 kıyye
Havan				5 kıta	
Humbara tanesi		400 adet/ 18kıyye			
İnce halat					6
İpsid? Ve bürmek?	381 adet				
Kabaklı tencere			29 adet		
Kabzalı çatal çekiç			15 adet		
Kağıt hartuç			45 deste		50 deste
Kalay		10 kıyye			
Kale kilidi					3 adet
Kama				10 kıyye	
Kantarma				10 adet	
Kaşık			50 deste		
Kavî sepet			2 adet		10 adet
Kayış				500 adet	
Kazan			7 adet		2 adet
Kefkir ve kepçe			10 çift		
Kepçe				60 adet	
Kıltak ile tekelti				50 adet	
Kösele			5 adet		5 adet
Kurşun kalıbı					20 adet
Küçük yuvarlak					500 adet
Külçe kurşun					38 adet/ 2174.5 kıyye
Kütük	10 adet				
Lağım kepçesi					20 adet
Lengerî			35 adet		
Macarî balta		5 adet			50 adet
Marangoz baltası		5 adet			
Meşin kese					200 kese
Meşin sofa			50 adet		

Mismar-ı kefçe		4000 kıyye			
Musluk			10 adet		10 adet
Mühimmat küfesi		120 adet			
Mühimmat sandığı		30 adet	3 noksan		9 adet
Mükemmel cerrah aleti			1 takım		
Ocak güğümü			14 adet		5 adet
Odun baltası					100 adet
Örtülü meşk			10 çift		6 çift
Resen-i aşırma				150 adet	
Resen-i salar				150 adet	
Resen-i telli		50 çift			
Sabun çülü			1 adet		
Sade ağaç çatal	33 adet				
Sade dingil	13 adet				
Sade haç ağaç	3 adet				
Sade ok	10 adet				
Sade uçurdem	10 adet				
Sahan					10 adet
Saka kisvesi			10 adet		
Saka kovası			10 adet		
Saka semeri			10 adet		
Saluğa? Burgusu		15 adet			
Sayehane kilimi			30 adet		
Sayehane urganı					97 çift
Sincan bezi					25 adet
Süzgi					2 adet
Şahi arabası (eski takımsız tekerlekleri terk için)	35 kıta				
Şahi arabası (eski takımsız iki tekerlekli)	3 kıta				
Şahi arabası (eski takımsız kapaklı)	1 kıta				
Şahi ve havan arabası (eski sade)	4 kıta				

Şahi top arabası	5 kıta/ 1.5kıyye				
Şahi top arabası	5 kıta/ 1 kıyye			20 kıta/ 0.5 kıyye	
Şalvar saka			10 adet		
Tâbe					5 adet
Tâbe-i kurşun					20 adet
Tahta terazi				20 adet	
Terementi					10 kıyye
Tekerlek	40 adet				
Testere		10 adet			
Tonuz ayağı					10 adet
Top		150 kıyye			
Top iğnesi					5 adet
Top yeknesi					5 deste
Tüfek falye		15 adet			
Uçurdem				20 adet	
Un çuvalı			46 çift		
Urgan-ı salar			100 adet		
Urgan-ı sayehane			100 çift		
Vezne			50 adet		
Vezne-i top		25 adet			
Yamak			10 adet		
Yuvarlak		1500 adet/ 5kıyye			
Yuvarlak		1500 adet/ 300dirhem			
Yuvarlak		2000 adet/ 0.5kıyye			255/100 dirhem
Yuvarlak		2000 adet/ 1.5 kıyye			250/50 dirhem
Zincir				20 adet	